

Język poezji Nowej Fali na przykładzie utworu *Pan tu nie stał* Stanisława Barańczaka

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Stanisław Barańczak, *Przepraszam, kto jest ostatni*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 271.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Co dziś rzucili*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 265.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2006, s. 497.
- Źródło: Bożena Tokarz, *Poetyka Nowej Fali*, Katowice 1990, s. 58.
- Źródło: Bożena Tokarz, *Poetyka Nowej Fali*, Katowice 1990, s. 110.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Pan tu nie stał*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2006, s. 267.

Język poezji Nowej Fali na przykładzie utworu *Pan tu nie stał* Stanisława Barańczaka

Kolejka po pączki, prawdopodobnie w okolicach tłustego czwartku, przy skrzyżowaniu ulic Świętokrzyskiej i Marszałkowskiej w Warszawie, 1 marca 1974

Źródło: Grażyna Rutkowska, dostępny w internecie: Narodowe Archiwum Cyfrowe, domena publiczna.

„Poezja – jak dobrze wszystkim wiadomo – ma dziś zasięg wąski” – pisał Stanisław Barańczak. Dziś być może węższy niż kiedykolwiek. Pisanie poezji można określić działaniem heroicznym. Barańczak i poeci Nowej Fali tego heroizmu wymagali nie tylko od siebie, ale także od swoich kolegów po piórze oraz czytelników. W czasach niedoborów żywności, towarów na kartki, kolejek i szarości pisanie poezji o pięknie wydawało się absurdalne. Dlatego tematem dla nowofalowców stało się prawdziwe szare życie toczone „w domach z betonu”.

Twoje cele

- Dostrzeżesz cechy charakterystyczne języka poezji Nowej Fali.
- Wskażesz dominantę kompozycyjną w utworze i wyjaśnisz jej funkcje.
- Zinterpretujesz kontekst społeczny i metafizyczny w wierszu Stanisława Barańczaka *Pan tu nie stał*.
- Scharakteryzujesz podmiot i bohatera lirycznego w utworze Stanisława Barańczaka.

Przeczytaj

Dla zainteresowanych

Informacje na temat poezji Stanisława Barańczaka i Nowej Fali możesz znaleźć również w materiałach:

[Manifest poetycki Stanisława Barańczaka](#)

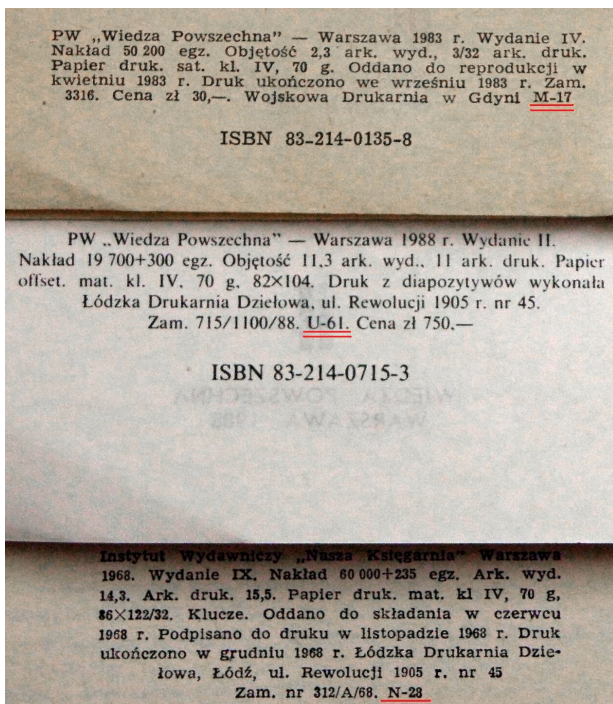
[Program Nowej Fali w ujęciu Stanisława Barańczaka](#)

[Odkłamywanie świata w poezji Nowej Fali](#)

[Drogi kąciku porad – metafizyka w poezji Stanisława Barańczaka](#)

[Jaką postawę życiową odrzuca, a jaką wybiera bohater wiersza Stanisława Barańczaka *Drobnomieszczańskie cnoty*?](#)

Tworzywo poetyckie Nowej Fali

W okresie komunizmu, wobec którego poeci Nowej Fali stawiali opór w swojej twórczości, obowiązywała cenzura kontrolująca publikowane treści w taki sposób, by były adekwatne wobec polityki władz. Na zdjęciu: stopki redakcyjne z trzech książek opublikowanych w okresie PRL. Podkreślono sygnatury cenzorów z Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk.

Choć pisarze [Nowej Fali](#) (inaczej Pokolenia '68) nie wypracowali poetyki grupy, można wskazać wspólne cechy ich poezji. Punktem wyjścia dla twórców nurtu była krytyka poprzedników, których oskarżali o uchylanie się od przedstawiania rzeczywistości i skupienie jedynie na [estetyce](#). Nowofalowcy oczekiwali od twórców moralnej odpowiedzialności za literaturę i rzeczywistość. W praktyce twórczej miało to odzwierciedlenie w postulatcie radykalnego [mimetyzmu](#). Należało mówić wprost, „[czyli z perspektywy społecznej, politycznej i obyczajowej rzeczywistości](#)”. Stąd obecność w poezji nowofalowców cytatów z gazet, nazw własnych, dat, nazwisk – dokładne określanie czasu i miejsca sytuacji lirycznej. Jest to też swego rodzaju dowód na zaangażowanie publicystyczne pisarstwa Pokolenia '68. W przeciwieństwie do abstrakcyjnego, intelektualnego i estetyzującego podmiotu pokolenia

„Współczesności”, podmiot liryczny w poezji nowofalowców osadzony był w konkretnej rzeczywistości. Materiałem poetyckim stał się język społecznej komunikacji, **nowomowa**, oficjalny język władz, urzędów. Został on zdemaskowany i ukazany jako absurd, zniewalająca utarta formuła.

Ważną inspiracją dla poetów Nowej Fali była **poezja lingwistyczna**, jednak należy podkreślić zasadniczą różnicę między tymi dwoma nurtami. Dla twórców poezji lingwistycznej najważniejszą inspiracją był język i jego możliwości (frazologiczne, metaforyczne, informacyjne). Natomiast dla Nowej Fali kluczowym zagadnieniem stała się krytyka języka komunikacji społecznej, który został przeciwstawiony językowi jednostki. Poeci bronili prawa do indywidualizmu, niezależności, uczuć, prawdy.

((**Bożena Tokarz**

Poetyka Nowej Fali

Język wspólny nie ułatwia poszukiwania wspólnoty międzyludzkiej ani wspólnoty między człowiekiem a światem, ponieważ posługuje się stereotypem. Stanowi więc zagrożenie tak dla jednostki, jak i dla zbiorowości, deformując myślenie oraz jednostkową wrażliwość.

Źródło: Bożena Tokarz, *Poetyka Nowej Fali*, Katowice 1990, s. 58.

Najważniejszym środkiem stylistycznym wykorzystywanym przez pisarzy Nowej Fali jest **polisemia**, a zwłaszcza **ironia**, której celem było demaskowanie języka czasopism i gazet, czy tekstów urzędowych (np. ankiety) jako narzędzia **propagandy**. Literatura inspirowana nieliterackimi formami komunikacji, odwoływała się do wpływu systemu totalitarnego na społeczeństwo poprzez media.

Jak pisał Stanisław Barańczak w tekście *Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej*.

((**Stanisław Barańczak**

Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej

1.

Powinna być nieufnością.

2.

Powinna być nieufnością, bo tylko to usprawiedliwia dzisiaj jej istnienie. Im szerszy zasięg ma jakiś środek wypowiedzi, tym usilniej stara się odzwyczaić nas od myślenia, wpoić nam te czy inne prawdy

absolutne, podporządkować nas określonym systemom wartości, zmusić nas do takich czy innych zachowań. Poezja – jak dobrze wszystkim wiadomo – ma dziś zasięg wąski. Ale w tym może leżeć szansa jej odrodzenia, jej „kapitał zakładowy”, od którego można wyjść. Jest szansa, aby stworzyć z poezji pierwszy przyczółek walki o niezafałszowany obraz świata, w którym żyjemy: właśnie dlatego, że poezja zwraca się nie do biernego odbiorcy rozwalonego przed telewizorem lub przerzucającego stronicę gazety, ale do człowieka, który widać **pragnie myśleć**, skoro w ogóle bierze książkę poetycką do ręki.

[...]

6.

Od tego musi zacząć. Od nieufności, która oczyści drogę temu, czego wszyscy potrzebujemy. Mam na myśli – to nic nowego, zgoda, ale już niemal zapomnieliśmy, na czym nam powinno zależeć – mam na myśli, oczywiście, prawdę.

Źródło: Stanisław Barańczak, *Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2006, s. 497.

Polityka tautologią życia

Stanisław Barańczak w jednym z wywiadów mówił o tym, że polityka jest **tatutologią** życia. Oznacza to, że nie ma takiej dziedziny życia, która nie miałaby swojego umocowania w polityce i decyzjach rządu, a tym bardziej są one dotkliwe, gdy rządy są totalitarne. Dlatego tak niepozorne sytuacje, jak kolejki przed sklepami po towary codziennego użytku, okazały się materiałem poetyckim dla twórcy nowofalowego, który w swoich utworach obnażał dramat życia w takim systemie. Tytułowy zwrot „pan tu nie stał”, często słyszany w kolejkach, został wykorzystany i wzbogacony o nowe znaczenia w wierszu *Pan tu nie stał*. Tekst ten stał się symbolem walki o godność osobistą.

Przykład tzw. koejki – typowej sytuacji społecznej w latach 60., która stała się motywem wiersza *Pan tu nie stał*
Źródło: domena publiczna.

Słownik

estetyka

(gr. *aisthetikos* – dotyczący poznania zmysłowego) – dział filozofii zajmujący się sztuką, procesem jej tworzenia i odbioru; estetyka zajmuje się również analizą wartości związanych z postrzeganiem zmysłowym

ironia

(gr. *eironeía* – przestawianie, pozorowanie) – drwina, złośliwość lub szyderstwo ukryte w wypowiedzi pozornie aprobującej, nadanie wypowiedzi odwrotnego sensu w stosunku do tego, co wynika ze znaczenia użytych słów, na przykład w celu ośmieszenia poglądów czy cech rozmówcy lub pokazania dystansu wobec osób czy zjawisk; wypowiedź zawierająca ironię najczęściej jest krytyką lub naganą, która przyjmuje formę pozornej pochwały; ironia jest narzędziem literackim, w którym wybrane słowa są celowo używane do wskazania znaczenia innego niż dosłowne, można wyróżnić ironię słowną i sytuacyjną

mimetyzm

(gr. *mimesis* – naśladowanie) – konwencja literacka polegająca na przedstawianiu rzeczywistości pozaliterackiej zgodnie z prawami prawdopodobieństwa i konieczności

Nowa Fala

grupa poetycka działająca w Polsce pod koniec lat 60. i do połowy lat 70. XX wieku. W związku z faktem, że za przeżycie generacyjne tej formacji uznaje się Marzec 1968, czyli kryzys polityczny, który wiązał się z brutalnie tłumionymi protestami studentów, nazywa się ich niekiedy Pokoleniem 68. Do najważniejszych przedstawicieli pokolenia należeli Stanisław Barańczak, Julian Kornhauser, Adam Zagajewski, Ryszard Krynicki i Ewa Lipska

nowomowa

nazwa języka propagandy totalitarnej. Językoznawcy nazywają tak oficjalny język polityki i mediów okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, czyli PRL-u (1945–1989)

poetyka normatywna

(łac. *poetica* + *norma* = prawo, wzór, model) – zasady obowiązujące w literaturze, określające kanon tematów, sposobów konstruowania fabuły, zasób środków językowych oraz reguł ich użycia; tym mianem określa się także dzieła formułujące te zasady; traktaty tego typu pisano od starożytności po oświecenie; respektowanie norm poetyki jest charakterystyczną cechą postawy autorów reprezentujących nurt klasyczny

poezja lingwistyczna

(łac. *lingua* – język) – poezja poddająca analizie język pozaliteracki, zwłaszcza codzienny, kolokwialny; poezja koncentrująca się na samym języku, traktowanym zarówno jako jedyne tworzywo, jak i jeden z ważnych wątków twórczości; dokonywana w wierszu analiza semantycznej wartości języka, odbywająca się przede wszystkim poprzez użycie i przekształcenie metafory, miała za zadanie wskazanie wieloznaczności języka, wspomaganą zarówno przez obiektywne konteksty, jak i subiektywne okoliczności odbioru; wieloznaczność języka budziła z kolei postawę podejrzliwości wobec możliwych zafałszowań, jakie wynikają z potencjalnego nadmiaru znaczeń. Do najwybitniejszych przedstawicieli poezji lingwistycznej w Polsce zalicza się: Mirona Białoszewskiego, Tymoteusza Karpowicza, Zbigniewa Bieńkowskiego, Edwarda Balcerzana

polisemia

(gr. *polýsēmos* – wieloznaczny) – zjawisko językowe zachodzące wówczas, gdy wyrazy mają kilka znaczeń, między którymi istnieją związki i zależności; wyróżnia się polisemię leksykalną (wieloznaczność leksemu, wyrazu) i polisemię składniową (wieloznaczność zdania, konstrukcji składniowej)

propaganda

(łac. *propagare* – rozkrzewiać, rozszerzać, rozciągać) – rodzaj perswazji, która służy do zmiany w odbiorcach ich przekonań lub nakłonieniu ich do przyjęcia jakiejś racji bez względu na ich prawdziwość

tautologia

(gr. – to samo słowo) – błąd leksykalny, polegający na użyciu połączenia wyrazów, które są nośnikami tych samych treści, co powoduje wyrażenie tej samej myśli dwa lub więcej razy

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą myśli na temat języka poetyckiego Nowej Fali na przykładzie wierszy Stanisława Barańczaka. Następnie przeczytaj wiersz *Pan tu nie stał* i wskaż elementy typowe dla języka poezji Nowej Fali. Wpisz w mapę cytaty ilustrujące daną cechę.

Wszystkie cytaty pochodzą z publikacji: Stanisław Barańczak, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007.

((Stanisław Barańczak

Pan tu nie stał

Pan tu nie stał, zwracam panu uwagę,
że nigdy nie stał pan za nami
murem, na stanowisku naszym też
pan nie stał, już nie mówiąc, że na naszym czele
nie stał pan nigdy, pan tu nie stał, panie,
nas na to nie stać, żeby pan tu stał
obiema nogami na naszej ziemi, ona stoi
przed panem otworem, a pan co,
stoi pan sobie na uboczu
wspólnego grobu, panie tam jest koniec,
nie stój pan w miejscu, nie stawiaj się pan, stawaj
pan w pąsach na szarym końcu, w końcu
znajdzie się jakieś miejsce i dla pana

Źródło: Stanisław Barańczak, *Pan tu nie stał*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2006, s. 267.

Polecenie 2

Opisz funkcję wskazanych środków stylistycznych. Odwołaj się do programu poetyckiego Nowej Fali.

Polecenie 3

Zapoznaj się z definicjami środków stylistycznych zamieszczonych w słowniku. Wskaż te środki w cytatach z mapy myśli.

Słownik

antymetabola

(gr. *antimetabolê* – przestawienie) – figura stylistyczna o konstrukcji symetrycznej; polega na użyciu tych samych wyrazów w zmienionym porządku; może się łączyć ze zmianą sensu na przeciwny, często ma zabarwienie ironiczne np. jak się nie ma, co się lubi, to się lubi, co się ma

katachreza

(gr. *katachresis* – nadużycie) – przenośnia nielogiczna stosowana w literaturze w celu wywołania niezwykłego efektu artystycznego np. ręka mojego serca

oksymoron

(gr. *oxýs* – ostry; *mōros* – głupi) – inaczej antylogia lub epitet sprzeczny; w literaturze określenie pozornie sprzeczne z właściwościami przedmiotu, którego dotyczy np. wymowne milczenie

paronomazja

(gr. *paronomasia* – nieco zmieniona nazwa) – w literaturze jest to gra słów polegające na zestawieniu wyrazów podobnych brzmieniowo, lecz mających różne znaczenia

paralelizm

(gr. *parallelismos* – zestawienie porównanie) – występowanie w toku wypowiedzi w określonym porządku elementów podobnych lub tożsamy: słów, motywów, konstrukcji składniowych, części kompozycyjnych (refren) i tematycznych, brzmień

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz prawidłową odpowiedź:

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Nowofalowcy oczekiwali od twórców moralnej odpowiedzialności.	☐	☐
Według programu Nowej Fali trzeba mówić w sposób zawołowany i metaforyczny.	☐	☐
Zadaniem poezji, według nowofalowców, miało być demaskowanie nowomowy.	☐	☐
Twórcy Nowej Fali krytykowali poezję lingwistyczną.	☐	☐
Najważniejszym narzędziem poetyckim Nowej Fali jest ironia.	☐	☐
Tekst <i>Parę przypuszczeń o poezji</i> jest wierszem programowym Stanisława Barańczaka.	☐	☐

Tekst do ćwiczeń

 Stanisław Barańczak

Pan tu nie stał

Pan tu nie stał, zwracam panu uwagę,
że nigdy nie stał pan za nami

murem, na stanowisku naszym też
pan nie stał, już nie mówiąc, że na naszym czele
nie stał pan nigdy, pan tu nie stał, panie,
nas na to nie stać, żeby pan tu stał
obiema nogami na naszej ziemi, ona stoi
przed panem otworem, a pan co,
stoi pan sobie na uboczu
wspólnego grobu, panie tam jest koniec,
nie stój pan w miejscu, nie stawiaj się pan, stawaj
pan w pąsach na szarym końcu, w końcu
znajdzie się jakieś miejsce i dla pana

Źródło: Stanisław Barańczak, *Pan tu nie stał*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2006, s. 267.

Ćwiczenie 2

Zaznacz poprawne zakończenie zdania: Wiersz Stanisława Barańczaka *Pan tu nie stał* jest przykładem liryki...

☐ inwokacyjnej

☐ filozoficznej

☐ bezpośredniej

☐ pośredniej

☐ patriotycznej

☐ osobistej

Ćwiczenie 3

Połącz zwroty z ich synonimami.

stawiać się

trzeźwo myśleć

stać nogami na ziemi

wstydić się

stać na stanowisku

wierzyć

stać murem

dostępność

stać z boku

wspierać

stać na szarym końcu

odstawać

stawać w pasach

nie rozwijać się

stać na czele

popierać

stać otworem

przeciwstawiać się

stać na (w) miejscu

nie wychylać się

stać za kimś

przewodzić

Zapoznaj się z terminem innowacji frazeologicznej ze *Słownika frazeologicznego*. Następnie zaznacz w wierszu *Pan tu nie stał* wszystkie innowacje frazeologiczne. Napisz, które frazeologizmy są podstawą dla innowacji zaproponowanych przez poetę.

☐ zielony

Pan tu nie stał, zwracam panu uwagę,
że nigdy nie stał pan za nami
murem, na stanowisku naszym też
pan nie stał, już nie mówiąc, że na naszym czele
nie stał pan nigdy, pan tu nie stał, panie,
nas na to nie stać, żeby pan tu stał
obiema nogami na naszej ziemi, ona stoi
przed panem otworem, a pan co,
stoi pan sobie na uboczu
wspólnego grobu, panie tam jest koniec,
nie stój pan w miejscu, nie stawiaj się pan, stawaj
pan w pąsach na szarym końcu, w końcu
znajdzie się jakieś miejsce i dla pana

innowacja frazeologiczna

celowa lub nieświadoma (i wtedy zwykle niepoprawna) zmiana budowy i (lub) funkcji semantycznej związku frazeologicznego. (Por.: S. Bąba, 3).

1. Najczęściej spotykana jest **innowacja modyfikująca** (regulująca), która polega na przetworzeniu struktury frazeologizmu w zakresie składni (gramatyki), liczby, strony, aspektu, postaci jednego ze składników. Oto możliwe modyfikacje: **a.** liczby, np. * *Wszystkie sprawy wyłożył im kawa na ławy* (zmieniono liczbę pojedynczą wyrazu ława w zwrocie *ktoś wyłożył coś kawa na ławę*), **b.** strony, np. * *To świetny zespół, kierownik*

dobrał do niego ludzi jak tyse konie (zmieniono stronę czasownika dobierać w zwrocie *ktoś dobrał się jak tyse konie*), c. aspektu (dokonanego, niedokonanego), np. **coś pali na panewce* (zamiast *coś spaliło na panewce*), d. postaci jednego ze składników, np. **ktoś robi coś pod płaszczem czegoś* (zamiast *ktoś robi coś pod płaszczykiem czegoś*), e. schematu składniowego, np. **ktoś stawia krzyżyk na coś* (zamiast *ktoś stawia krzyżyk na czymś*), f. przeczenia lub twierdzenia, np. **na naszym oleju twoje auto daleko zajedzie* (zamiast frazy na «*takim postępowaniu*» *ktoś daleko nie zajedzie*).

2. Na drugim miejscu wymienia się **kontaminację** (krzyżowanie) dwóch lub więcej związków frazeologicznych, przysłów, która daje nieraz efekty tyleż niepożądane, co komiczne, na przykład **na pochyłe drzewo i koza nie należy* (na pochyłe drzewo wszystkie kozy skaczą + z próżnego i Salomon nie należy), **pies jest pogrzebany w szczegółach* (tu jest pies pogrzebany + diabeł tkwi w szczegółach).
3. Na trzecim miejscu co do częstości występuje **innowacja uzupełniająca**, która polega na użyciu związku niemieszczącego się w normie, zwykle kalki z języka obcego, na przykład **póki co* (zamiast *teraz, na razie, tymczasem* itd.), **na dzień dzisiejszy* (zamiast *obecnie, dzisiaj*), **urodził się ze srebrną łyżeczką w ustach* (zamiast *jest w czepku urodzony*).
4. **Innowacja rozwijająca** polega na uzupełnianiu składu słownikowej postaci związku frazeologicznego nowymi składnikami, na przykład **komuś ciężki kamień spada z serca* (dodano wyraz *ciężki*).
5. **Innowacja skracająca** (redukująca) polega na uszczuplaniu składu słownikowej postaci frazeologizmu, na przykład **ktoś rzuca kłody* (zamiast *ktoś rzuca kłody pod nogi*).
6. **Innowacja wymieniająca** polega na wymianie jednego ze składników frazeologizmu na inny, na przykład **wilcza przysługa* (zamiast *niedźwiedzia przysługa*).
7. **Innowacja rozszerzająca** polega na rozszerzeniu zakresu łączliwości składników, na przykład *zapalać radio, zapalać silnik, zapalać żarówkę* (od: *zapalać świecę, zapalać łuczywo* itp.).

Ćwiczenie 5

Napisz, jaki zabieg językowy jest osią konstrukcyjną w utworze Stanisława Barańczaka *Pan tu nie stał*. Wyjaśnij jego funkcję (inną niż funkcja wierszotwórcza).

Ćwiczenie 6

Scharakteryzuj podmiot i adresata lirycznego w wierszu *Pan tu nie stał*.

Ćwiczenie 7

Opisz kontekst historyczno-społeczny określony w wierszu Stanisława Barańczaka.

Ćwiczenie 8

Zastanów się, jakie współczesne wyrazy, terminy lub frazy mogłyby znaleźć się w poezji, która stworzona byłaby na tych samych zasadach, co nowofalowa. Uzasadnij, dlaczego mogłyby być tworzywem poetyckim.

Praca domowa

Wskaż cechy języka Nowej Fali w utworze *Co dziś rzucili* Stanisława Barańczaka. Wypisz cytaty ilustrujące te cechy.

((Stanisław Barańczak

Co dziś rzucili

Co dziś rzucili
w błoto a co na wiatr, kogo tam znów
rzucili na kolana, a kogo błotem
obrzucili, na kogo błoto rzuca
określone światło, a komu
rzuca piaskiem w oczy, komu rzuca
się w oczy to błoto, komu do
gardła się rzuca, a komu najwyżej
na mózg się rzuciło, ale pozwólmy tu sobie
na krótki rzut błota wstecz, wspomnijmy tradycyjną
pieśń nie rzucim
ziemi skąd nasz
brud, przepraszam trud, trud-
no darmo, nie rzucimy i dziś, rzucimy
się w przepaść błota, w którą może
rzuca dziś wreszcie jakiś
ochłap, przepraszam
towar,
choć czy

Źródło: Stanisław Barańczak, *Co dziś rzucili*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 265.

Dla nauczyciela

Autor: Maria Gniłka-Somerlik

Przedmiot: Język polski

Temat: Język poezji Nowej Fali na przykładzie utworu *Pan tu nie stał* Stanisława Barańczaka

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
- 3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;
- 4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;
- 6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;
- 8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;
- 9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
- 14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny,

biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

II. Kształcenie językowe.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

8) rozróżnia pojęcia manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności; rozpoznaje te zjawiska w tekstach i je charakteryzuje;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótownic;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

2) wskazuje i rozróżnia cele perswazyjne w wypowiedzi literackiej i nieliterackiej;

10) rozumie zjawisko nowomowy; określa jego cechy i funkcje w tekście.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawnomocnieniu formułowanych sądów;

IV. Samokształcenie.

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Lektura obowiązkowa

37) wybrane wiersze następujących poetów: Stanisław Baliński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Kazimierz Wierzyński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Czesław Miłosz, w tym wybrane wiersze z tomu Ocalenie oraz Traktat moralny (fragmenty), Tadeusz Różewicz, Miron Białoszewski, Jarosław Marek Rymkiewicz, Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, w tym wybrane wiersze z tomów Pan Cogito oraz Raport z oblężonego miasta, Halina Poświatowska, Stanisław Barańczak, Marcin Świetlicki, Jan Polkowski, Wojciech Wencel;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

3) rozpoznaje w utworach cechy prądów literackich i artystycznych oraz odczytuje ich funkcje;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia główne założenia programowe twórców Nowej Fali (Pokolenia'68);
- wskazuje środki stylistyczne i omawia ich funkcję w wierszu *Pan tu nie stał* Stanisława Barańczaka;
- wyjaśnia, czym jest innowacja frazeologiczna i wskazuje jej przykłady w wierszu Barańczaka;
- interpretuje wiersz *Pan tu nie stał* w kontekście historycznym.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Faza wprowadzająca

Nauczyciel na początku lekcji weryfikuje wiedzę uczniów na temat twórczości poetów Pokolenia'68. Po ogólnoklasowej dyskusji na temat poezji nowofalowej nauczyciel informuje uczniów, że na lekcji zajmować się będą omawianiem elementów poetyki Nowej Fali na przykładzie wiersza Stanisława Barańczaka *Pan tu nie stał*. Następnie prezentuje cele lekcji, a jej temat zapisuje na tablicy.

Faza realizacyjna

Uczniowie zapoznają się z kontekstem historycznym i pokoleniowym wiersza w sekcji „Przeczytaj”. Następnie dla utrwalenia wiedzy wykonują ćwiczenie 1. w sekcji „Sprawdź się”.

Praca z multimedium. Uczniowie zapoznają się z mapą myśli, która przedstawia najważniejsze rozwiązania poetyckie Nowej Fali na przykładzie wierszy Stanisława Barańczaka. Następnie uczniowie wykonują polecenia przyporządkowane do multimedium.

Po analizie środków językowych użytych w wierszu *Pan tu nie stał* uczniowie pogłębiają analizę i interpretację poprzez wykonanie ćwiczeń w sekcji „Sprawdź się”: 2-4: indywidualnie, 5-6: w parach lub grupach. Praca nad ćwiczeniem 7. powinna zostać przeprowadzona na forum klasowym (w formie pogadanki), nauczyciel może na tablicy interaktywnej zaprezentować neologizmy powstałe w ostatnich latach na gruncie języka polskiego.

Faza podsumowująca

W fazie podsumowującej lekcji nauczyciel może zaprezentować inny wiersz Stanisława Barańczaka oparty na tym samym motywie (stania: w kolejce / za czymś) oraz podobnej innowacji frazeologicznej. Uczniowie w ramach ćwiczeń analitycznych mogą porównać wiersze (*Pan tu nie stał* i *Przepraszam, kto jest ostatni*) i wskazać powtarzające się środki stylistyczne typowe dla poetyki Nowej Fali.

((Stanisław Barańczak

Przepraszam, kto jest ostatni

Przepraszam, kto jest ostatni, ten
gorszy wprawdzie, kto pierwszy,
ten lepszy, zgoda, ale i tak
ostatni będą pierwszymi,
jeśli tylko odstoją
swoje
bez przepychanki i z zachowaniem porządku,

i nikt ich wtedy nie z wymyśla od ostatnich,
więc Przepraszam bardzo, ale musimy
w końcu
bronić się do ostatniego przed
utrata tej ostatniej
nadziei,
jaka nam jeszcze została

Źródło: Stanisław Barańczak, *Przepraszam, kto jest ostatni*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 271.

Praca domowa:

- 1 Wskaż cechy języka Nowej Fali w utworze <cite>*Co dziś rzucili*</

((Stanisław Barańczak

Co dziś rzucili

Co dziś rzucili
w błoto a co na wiatr, kogo tam znów
rzucili na kolana, a kogo błotem
obrzucili, na kogo błoto rzuca
określone światło, a komu
rzuca piaskiem w oczy, komu rzuca
się w oczy to błoto, komu do
gardła się rzuca, a komu najwyżej
na mózg się rzuciło, ale pozwólmy tu sobie
na krótki rzut błota wstecz, wspomnijmy tradycyjną
pieśń nie rzucim
ziemi skąd nasz
brud, przepraszam trud, trud-
no darmo, nie rzucimy i dziś, rzucimy
się w przepaść błota, w którą może
rzuca dziś wreszcie jakiś
ochłap, przepraszam

towar,
choć czy

Źródło: Stanisław Barańczak, *Co dziś rzucili*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 265.

Materiały dodatkowe:

- Krzysztof Biedrzycki, *Świat poezji Stanisława Barańczaka*, Kraków 1995.
- Małgorzata Szulc Packalén, *Pokolenie '68. Studium o poezji polskiej z lat siedemdziesiątych*, Warszawa 1997.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Mapa myśli” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.